

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 57 (1)/2021, s. 3–22

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2021.001>

GABRIELA WĄS*

Elity społeczne i elity władzy w państwie czeskim od połowy XV w. do 1740 r. – wybrane aspekty integracji Śląska z Czechami w epoce wczesnonowożytnej Część 2

Social elites and political power elites in the Bohemian State from the mid-15th century to 1740 – an outline of the problem of social integration of Bohemia and Silesia in the early modern period

Streszczenie: Zmiany w organizacji władz w Królestwie Czeskim w XV–XVIII w. spowodowały zapotrzebowanie na zmodyfikowanie elit społeczno-politycznych, aby były one dostosowane do rozwijającej się struktury i podziałów władzy. W XV–XVI w. na ich skład wpływały trzy czynniki: struktura polityczno-terytorialna państwa czeskiego, ustrój stanowo-monarchiczny oraz polityka królów. W XVII i XVIII w. królowie czescy z dynastii Habsburgów stworzyli nowe uwarunkowania polityczno-ustrojowe, tzw. habsburski ab-

* Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław, gabriela.was@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8396-4918.

soluizm, dążąc do zorganizowania posiadanych terytoriów w swe dziedziczne władztwo, a jego utrzymanie opierając na nowej elicie społeczno-politycznej, której budowę zainicjowali. Dla egzystencji państwa ważną kwestią było to, czy elity społeczno-polityczne poszczególnych regionów i krajów staną się częścią elit władzy i otrzymają dostęp do urzędów centralnych, współtworząc w ten sposób zjawisko powstawania elit ogólnopaństwowych. Ich powstanie było warunkiem zintegrowania terytorialnego i scalenia społecznego, dzięki czemu powstały organizm państwowy byłby zdolny do spójnych, obejmujących wszystkie terytoria ewolucji w następujących wiekach. Ten kompleksowy problem egzemplifikowano na przykładzie procesów integracyjnych w wymienionym okresie zachodzących między Czechami a Śląskiem. Drugim zagadnieniem stała się polityka prowadzona w tym zakresie przez władze państwowe, zwłaszcza królewskie, mające wpływ na zmiany w składzie i kształcie elit społecznych Śląska.

Abstract: Changes in the organization of state authorities in the Bohemian Kingdom between the 15th–18th centuries necessitated changes in the socio-political elites so that they might adapt to the developing structure and divisions of power. In the 15th–16th centuries, their composition was determined by three factors: the political and territorial structure of the bohemian state, the state-monarchical system and the royal policy. In the seventeenth and eighteenth centuries, the Bohemian kings of the Habsburg dynasty created new political and political conditions, the so-called Habsburg absolutism, seeking to organize all of its territories into a united dominium under its hereditary rule and its maintenance based on building a new socio-political elite. For the existence of the state, an important question was whether the political elites of individual regions and countries would become part of the power elite and would gain access to central offices, thus co-creating the phenomenon of nation-wide elites. This conditioned territorial integration and social integration, so that the resulting state organism was capable of coherent, covering all territories of evolution in the following centuries. These complex problems are exemplified in this article on the integration processes occurring between Bohemia and Silesia in this period. Another issue was the politics pursued by the royal authorities that impacted the composition of Silesian social elites.

Słowa kluczowe: Śląsk, Czechy, XV–XVIII w., śląskie i czeskie elity szlacheckie

Keywords: Silesia, Bohemia, early modern period, Silesian and Bohemian social elites

Prezentowane zagadnienie jest poświęcone uwarunkowaniom integracji społecznej w elitarnych warstwach społeczeństw szlacheckich krajów Korony Czeskiej i Królestwa Czeskiego w epoce wczesnonowoczesnej wraz z wynikającymi z nich reperkusjami związanymi z integracją

polityczno-terytorialną. Są one egzemplifikowane na przykładzie zjawisk z tego zakresu zachodzących między Czechami a Śląskiem¹. W pierwszym tekście dotyczącym tych zagadnień uwaga była skupiona na XV i początkach XVI w., głównie na czasach rządów Jagiellonów jako królów czeskich. W obecnym tekście rozważane są wybrane zagadnienia tego problemu w XVI w., gdy koronę przejęli Habsburgowie z austriackiej linii dynastycznej, oraz w XVII i pierwszych czterech 10-leciach XVIII w., gdy królowie z tej dynastii uzyskali możliwości realizacji monarchicznego programu politycznego.

Zagadnienie – obszerne i długoterminowe, niemożliwe zatem do analizy szczegółowej w obecnych ramach – naszkicowano w celu przedstawienia możliwych odpowiedzi na pytanie, dlaczego Śląsk mimo wielowiekowej przynależności do państwa czeskiego nie stał się na trwałe jego częścią, lecz na progu czasów kształtowania się w Europie scentralizowanych państw terytorialnych większość jego obszaru przeszła w 1740 r. w obręb innej, pruskiej, państwowości. Skoncentrowano się przy tym na czynnikach tkwiących wewnątrz dotychczasowego systemu funkcjonowania tego kraju, tj. tego przed 1740 r. Dla zarysowania rozważań nie tylko wybrano drogę konstataowania różnic i podobieństw w najbardziej elitarnych grupach społecznych Śląska w porównaniu z Czechami, lecz także zwrócono uwagę przede wszystkim na niektóre czynniki uniemożliwiające lub ograniczające integrację tych najważniejszych społecznie grup. Zespolenie lub przynajmniej przenikanie się elit obydwu krajów-regionów mogło stać się jednym z ważnych czynników większego stopnia scalenia państwa czeskiego. Umożliwienie członkom tych najważniejszych grup sprawowania najwyższych politycznych funkcji na obydwu terenach, intensywnego nabywania na nich majątności wraz z prawami do sprawowania urzędów

¹ Porównania struktur i dziejów szlachty w obszarze władztwa habsburskiego stały się już przedmiotem rozważań, np. przeprowadzano porównania między szlachtą czeską a górno- i dolnoaustriacką; G. Heiligensetzer, *Das Jahr 1620 als Zäsur? Der oberösterreichische Adel im Vergleich mit dem Adel der böhmischen Länder*, w: *Aristocratické Rezidence a dvory v raném novověku*, „Opera historica” 7, edd. V. Bůžek, P. Král, České Budějovice 1999, s. 115–137; Th. Winkelbauer, *Krise der Aristokratie? Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 1992, Bd 100, s. 328–353.

i włączania ich w centralny system polityczny i prawny państwa wzmagałoby po obydwu stronach – czeskiej i śląskiej elity – zainteresowanie trwałością połączenia tych terenów. Celem artykułu nie stało się zatem przedstawienie klasycznego porównania stanów szlacheckich na Śląsku i w Czechach – co z jednej strony już było przedmiotem rozważań², a z drugiej strony jest to problem tak obszerny, że niemożliwy do przedstawienia w obecnych ramach wraz z problemem artykułu – lecz zwrócono uwagę na uwarunkowania prawne w dostępie do najważniejszych urzędów państwa lub regionu i na praktykę udziału w nich członków elit śląskich i czeskich stanów szlacheckich, tych najbardziej majątnych, obdarzonych prestiżem pochodzenia i mających zagwarantowany – prawnie lub decyzją monarchy – udział w życiu politycznym.

Wewnętrzne cesury charakteru zjawisk (dez)integracyjnych można wyznaczyć zarówno uwarunkowaniami ustrojowo-prawnymi, jak i preferencjami politycznymi dynastów w zakresie integracji społecznej elit czeskich i śląskich. W XV, XVI i początkach XVII w. do wojny trzydziestoletniej zmiany te dokonywały się w państwie o ustroju monarchiczno-stanowym, w którym określenie warunków, na jakich elity społeczno-polityczne brały udział w życiu politycznym państwa, było uzależnione od porozumienia wypracowanego między królem a stanami. Jednak już po 1526 r., mimo trwania dotychczasowego ustroju politycznego, pojawiły się dwa inne czynniki silnie wpływające na wspomniane zjawiska. Wystąpiły one, gdy członkowie dynastii habsburskiej objęli tron czeski. Pierwszy z nich polegał na tym, że pod wpływem programu polityczno-ustrojowego reprezentowanego przez królów habsburskich dokonywało się przez niemal cały XVI w. – przy silnym oporze stanów czeskich i stanów krajów lennych – ograniczenie możliwości ich aktywności politycznej i zmiany w zakresie podziału władzy na korzyść monarchy³. Z ustroju stanowo-monarchicznego, w którym

² P. Maťa, *Der Adel Böhmens und Schlesiens in der Frühen Neuzeit in vergleichender und beziehungsgehistorischer Perspektive*, w: *Adel in Schlesien. Herrschaft-Kultur-Selbstdarstellung*, Bd. 1, Hrsg. J. Harasimowicz, M. Weber, München 2010, s. 223–262.

³ Jaroslav Pánek, *Stavovská opozice a její zápas z Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982, analizuje zmagania między władzą królewską a opozycją stanową w okresie po tzw. pierwszym czeskim powstaniu stanowym w 1547 r.

stany czeskie w Królestwie – oraz stany każdego z czeskich krajów lennych we własnym regionie – odgrywały wraz z królem rolę władzy państwowej i współrządziły z nim, dokonywało się stopniowo – a gwałtownie od upadku stanowego powstania czeskiego w 1620/1621 – przejście do ustroju zwanego w historiografii habsburskim absolutyzmem⁴. Drugi występujący równolegle czynnik wpływający na zmiany w składzie elit władzy rodził się z dążenia dynastów habsburskich, aby od przejęcia tronu czeskiego w 1526 i w 1538 r. węgierskiego stworzyć w Wiedniu centrum władzy nad ogromnym pozyskanym obszarem wchodzącym w skład dwóch monarchii, czeskiej i węgierskiej⁵. W związku z tym – poza okresem panowania Rudolfa II, który uczynił z Pragi swą siedzibę – osłabieniu uległ potencjał integracyjny Pragi jako centrum władzy Królestwa Czeskiego i krajów Korony Królestwa Czeskiego. Wiązały się z tym ściśle zmiany w dostępie do urzędów centralnych i ról politycznych dla członków elit poszczególnych ziem pod panowaniem Habsburgów. Ponadto od lat 20. XVII w., w czasach Ferdynanda II von Habsburga, pojawiła się nowa koncepcja państwowości, zwana w historiografii monarchią habsburską⁶. Monarchia czeska oraz lennie zależne od niej terytoria wraz z ziemiami dziedzicznymi Habsburgów w Cesarstwie

⁴ O. Peterka, *Rechtsgeschichte der Böhmischen Länder*, Bd. 2, Reichenberg 1928, s. 76–179; J. Pánek, *Das politische System des böhmischen Staates im ersten Jahrhundert der habsburgischen Herrschaft*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 1989, Bd. 97/1–2, s. 71–74. Programowi politycznemu pierwszego władcy habsburskiego na tronie czeskim poświęcony został także artykuł tego autora *Regierungsstrategie und Regierungsformen Ferdinands I. in den böhmischen Ländern*, w: *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*, Hrsg. M. Fuchs, T. Oborni, G. Ujaváry, Münster 2005, s. 323–338; polskim odpowiednikiem tego artykułu jest tekst tego autora *Ferdinand I i stany czeskie. Polityka integracyjna założyciela monarchii habsburskiej i reakcja na nią w środowisku czeskim*, w: J. Pánek, *Czechy a Polska. Na progu czasów nowożytnych*, tłum. E. J. Baron et al., Toruń 2014, s. 371–385.

⁵ Królestwo Węgierskie obejmowało w wyniku ekspansji tureckiej i rozpadu Królestwa Węgierskiego w 1526 r. jedynie niewielką część dawnego terytorium; zob. L. Makkai, *The Crown and the Diets of Hungary and Transylvania in the sixteenth century*, w: *Crown, church and estates. Central European politics in the sixteenth and seventeenth centuries*, eds. R. J. W. Evans, T. V. Thomas, New York 1991, s. 80–91.

⁶ R. Bireley, *Ferdinand II: founder of the Habsburg Monarchy*, w: *Crown, church and estates...*, s. 226–244; R. J. W. Evans, *The making of the Habsburg Monarchy 1550–1700*, Oxford 1979, s. 117–154; J. Pánek, *Ferdinand I – der Schöpfer des politischen Programms*

i z Królestwem Węgierskim miały stać się częścią nowo kształtującego się organizmu państwowego z centrum w Wiedniu. Do 1740 r. ta koncepcja polityczno-państwowa została zrealizowana w niewielkiej mierze⁷. Dla tego okresu można mówić bardziej o stworzeniu „władztwa habsburskiego” niż państwa w znaczeniu wczesnonowożytnym. W jego ramach Królestwo Czeskie zachowało swoją integralność państwową, nawet po wprowadzeniu *Odnowionego Porządku Ziemijskiego* w 1627 r.⁸ Tytułem do władzy Habsburgów w Królestwie Czeskim było nadal objęcie tronu i przejście ceremonii koronacji na króla czeskiego. Z posiadaniem tytułu królewskiego łączyło się także panowanie na Śląsku, gwarantowane za pośrednictwem przysięg lennych składanych królowi przez władców poszczególnych księstw lennych lub przez stany księstw dziedzicznych. Bardzo ważnym aspektem dążeń do realizacji tej nowej koncepcji państwowości stała się dezintegracja terytorialna i administracyjna monarchii czeskiej przez Habsburgów⁹. Już nie integracja Królestwa Czeskiego z krajami związanymi z nim lennie w wymiarze administracyjnym, społecznym i politycznym była celem królewskiej polityki. Nadrzędnym dążeniem monarchów czeskich z dynastii Habsburgów stało się z jednej strony skoncentrowanie władzy w ręku króla kosztem politycznego znaczenia stanów – stanów zarówno samej monarchii, jak i każdego z jej krajów lennych – a z drugiej strony uzależnienie poszczególnych krajów czeskich od władztwa habsburskiego. Stąd wynikało

der österreichischen Habsburger?, w: P. Maťa, Th. Winkelbauer, *Die Habsburgermonarchie 1620–1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 68.

⁷ P. S. Fichtner, *The Habsburg Monarchy 1490–1848*, Basingstoke 2003, s. 19–20.

⁸ Ten akt jest postrzegany w literaturze raczej jako program nowego uporządkowania politycznego i społecznego Królestwa niż odzwierciedlenie rzeczywistości strukturalno-politycznych; E. Hassenpflug, *Die böhmische Adelsnation als Repräsentantin des Königreichs Böhmen von der Inkraftsetzung der Verneuerteten Landesordnung bis zum Regierungantritt Maria Theresias*, „Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder” 1974, Bd. 15, s. 75; V. Bůžek, P. Maťa, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des „Absolutismus“ (1620–1740)*, w: *Der europäische Adel im Ancien Régime: von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600–1789)*, Hrsg. R. G. Asch, Köln 2001, s. 292.

⁹ G. Wąs, *The principles of the Cuius Regio project and the history of Silesian between 1526 and 1740*, w: *The strengthening of Silesian regionalism (1526–1740)*, eds. L. Harc, G. Wąs, Wrocław 2014, s. 13.

m.in. planowanie instytucji na Śląsku powiązanych bezpośrednio z instytucjami wiedeńskimi, a z pominięciem ich odpowiedników na obszarze Królestwa Czeskiego. Te zjawiska i programy polityczne wpłynęły na zmianę politycznego miejsca Śląska w monarchii czeskiej oraz na jego umiejscowienie w strukturze krajów habsburskich jako części tego władztwa, choć niezmiennie był on do 1740 r. czeskim krajem koronnym.

Dwie fazy ustrojowe, stanowo-monarchiczna i absolutystyczna¹⁰, dzielą okres 1526–1740 na mniej więcej równe pod względem długości trwania podokresy. Formalną granicę między nimi stanowiło wydanie przez monarchę Ferdynanda II – po pokonaniu powstania stanowego w Królestwie i krajach lennych 1620/1621 – *Odnowionego Porządku Ziemijskiego* w 1627 r. dla Czech oraz *Odnowionego Porządku Ziemijskiego* dla Moraw w 1628 r.¹¹ Śląsk nie otrzymał takiej absolutystycznej konstytucji, ale w praktyce rządzenia podlegał podobnym zmianom. Kluczową częścią habsburskiego absolutyzmu była zasada, że jedynym źródłem władzy państwowej jest monarcha, a najważniejszym narzędziem w osiągnięciu tej przebudowy ustrojowej stało się inicjowane przez dynastię rządzącą kreowanie nowych elit społecznych. Ich planowana aktywność w polityce miała ograniczyć się jednak do wykonywania woli królewskiej. Lojalność wobec Habsburgów fundowana na religijnych przesłankach katolicyzmu miała stać się spoiwem między nowymi elitami a dynastią.

Wpływ na zmianę sytuacji politycznej po 1526 r. wywierała zarówno polityka nowych królów habsburskich, jak i opcje polityczne wybierane przez szlachtę czeską. Monarchowie z dynastii habsburskiej, jak

¹⁰ Powstańcze stany czeskie w akcie konfederacji z 1619 r. sformułowały nową strategię integracji politycznej i społecznej elit śląskich i czeskich połączonych z przebudową ustrojową państwa jako federacji regionów; ze względu na szybkość ich klęskę pozostała ona niezrealizowanym programem; W. Becker, *Ständestaat und Konfessionsbildung am Beispiel der böhmischen Konföderationsakte von 1619*, w: *Politik und Konfession*, Hrsg. D. Albrecht et al., Berlin 1983, s. 77–99; R. Stanka, *Die böhmische Konföderationsakte*, Berlin 1932, s. 70–156.

¹¹ *Die Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Koenigliches Böhmen*, ed. H. Jireček, *Codex Juris Bohemici*, T. 5, pars 2, Pragae 1888, A. XXIV–A. XXXIII; pars 3, Pragae 1890, A. XIV–A. XIX; H.-W. Bergerhausen, *Die Verneuerte Landesordnung in Böhmen 1627: ein Grunddokument des habsburgischen Absolutismus*, „Historische Zeitschrift” 2001, Bd. 272, H. 2, s. 346–351.

wspomniano, nie chcieli kontynuować charakteru ustrojowego Królestwa Czeskiego jako państwa rządów dualistycznych, stanowo-monarchicznych, lecz dążyli do ukształtowania centralizmu monarchicznego¹². Wszelkie działania w kierunku integracji stanowej, której sprzyjała współpraca na forach zgromadzeń stanowych, były sprzeczne z celami królewskimi. Po początkowych staraniach – wzorem Władysława Jagiellończyka – o zwoływanie generalnych zgromadzeń stanowych dla wszystkich krajów czeskich oraz tzw. kongresów ziem teoretycznie dla niemal całego władztwa habsburskiego Ferdynand I zarzucił te praktyki. W tych usiłowaniach scentralizowania instytucji zdominowanych przez stany odkrył nie potencjał wzmacniający jego władzę, lecz działanie na własną niekorzyść polityczną. Także unifikacja społeczna, która miałaby wymiar integracji rodów szlacheckich różnych krajów czeskich i mogłaby wpłynąć na wzmocnienie ich pozycji politycznej wobec monarchy, była obecnie postrzegana jako tworząca potencjalną groźbę osłabienia jego władzy. Program przebudowy mechanizmów rządzenia powiększający kompetencje królewskie dynaści habsburscy, poczynając od Ferdynanda I, zamierzali realizować także w czeskich krajach lennych, w tym na Śląsku.

Stosunek do tych królewskich zamierzeń wyższej szlachty czeskiej był ambiwalentny. Wynikał on z tego, że wprawdzie z jednej strony polityka królewska była jednoznacznie skierowana przeciwko rozrośniętej aktywności w życiu politycznym stanów, ale z drugiej strony jednym z głównych sposobów jej prowadzenia do ok. połowy XVI w. stało się dążenie monarchy do wzmocnienia urzędów i instytucji centralnych Królestwa Czeskiego i rozszerzenie ich kompetencji na kraje lenne¹³. Wywołało to zwiększone zainteresowanie wyższej szlachty czeskiej tymi urzędami. Doprowadziło do

¹² K. Richter, *Die böhmischen Länder von 1471–1740*, w: *Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder*, Hrsg. K. Bosl, Stuttgart 1974, s. 143–195; J. Pánek, *Das politische System...*, s. 54; J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619)*, München 1994, s. 1–8.

¹³ W artykule w celu syntetycznego i w dłuższej perspektywie ujętego spojrzenia na zjawiska wiążące na wzajemnym stosunku elit śląskich i czeskich nie poruszono wszystkich ważnych i rozległych zagadnień dotyczących relacji stanów czeskich i monarchy. Ich przegląd zob. V. Bůžek, P. Král, Z. Vybíral, *Der Adel in den böhmischen Ländern*

nałego i zdecydowanego wzrostu poczucia znaczenia politycznego wśród członków stanów czeskich¹⁴ i aspirowania przez nich do wyłącznego obejmowania wszystkich nadrzędnych, zwłaszcza królewskich, urzędów (które zdecydowanie jednak ewoluowały w urzędy stanowe, ponieważ o ich obsadzie decydowały przywileje)¹⁵, nie tylko w monarchii, lecz także w krajach lennych. Wprawdzie takie aspiracje przejawiali też w poprzednich okresach, ale teraz zmieniła się ich podstawa – wspierając się na polityce króla, z własnej już inicjatywy mogli dążyć do uosobienia władzy państwowej.

Te ambicje polityczne panów czeskich wyraziły się także dążeniem do zmodyfikowania ich statusu stanowego, który jednoznacznie gwarantowałby im najwyższą rangę w obrębie całego państwa. Zarówno w postaci działań politycznych, jak i tworzenia opinii znalazły one szczególnie wyraz w stosunku do Śląska. Ich celem stało się obniżenie rangi książąt śląskich. Chodziło nie tylko o zniwelowanie ich statusu jako władców książęcych. Formalnie bowiem hołd lenny składany królowi gwarantował im status władców terytorialnych z niemal pełnym *regale* książęcym. Czescy politycy stanowi – tak jak król – upatrywali w istnieniu książąt także przyczynę silnego regionalizmu Śląska. Częścią planu modyfikacji społeczno-politycznej stał się zatem również zamiar redukcji autonomii tego kraju. Wydarzeniem ujawniającym te cele były zmagania panów czeskich prowadzone we współdziałaniu z królem Ferdynandem I w 1546 r. dotyczące zniesienia przywileju Władysławowego z 1498 r. dla Śląska i zagwarantowania prawa do nominowania na śląski urząd namiestniczy wyłącznie panów czeskich¹⁶. Książętom i stanom śląskim udało się obronić przed obaleniem przywileju z 1498 r., ale po 1546 r. ich znaczenie polityczne w ramach państwa doznało zasadniczej dewaluacji. W tym czasie stanowi politycy czescy prowadzili dalszą ofensywę w celu utrwalenia swej nadrzędnej pozycji. Wilhelm

1526–1740. *Stand und Tendenzen der Forschung*, „Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse” 2011, Bd. 37, H. 1, s. 55–98.

¹⁴ A. Kohler, *Ferdinand I 1503–1564*, München 2003, s. 158.

¹⁵ Richter, op. cit., s. 255–256.

¹⁶ C. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens*, Bd. 2, Gotha 1886, s. 67–69; M. Weber, *Das Verhältnis Schlesiens zum Alten Reich in der Frühen Neuzeit*, Köln 1992, s. 128–129; N. Conrads, *Schlesiens frühe Neuzeit*, w: *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Schlesien*, Hrsg. N. Conrads, Berlin 1994, s. 243.

z Rożemberga, pan czeski zajmujący pierwsze miejsce w stanie panów, za pomocą sfabrykowanego przez siebie tzw. dokumentu króla Jana, rzekomo z 1341 r., doprowadził do uznania przez Ferdynanda I najwyższego statusu panów czeskich w ramach całego organizmu państwowego¹⁷. W dokumencie tym, którego tematem głównym było ustalenie wzajemnego stosunku rodów pańskich i książąt śląskich, król Jan miał ustanowić, że bezpośrednio po rodzie panów z Rożemberka, który był wymieniony jako pierwszy i najwyższy ród pański w Królestwie, zajmują miejsce wszystkie pozostałe rody czeskiego stanu pańskiego. Podstawą ich pierwszeństwa było posiadanie prawa do wolnego wyboru króla. Zarówno polityczne podporządkowanie książąt śląskich, jak i ich niższy prestiż społeczny w stosunku do panów czeskich motywowano obowiązkiem przyjęcia przez nich tego króla, który został wybrany przez stany czeskie. Jako następny argument podrzędnego znaczenia książąt podano składanie przez nich przysięgi lennej monarsze, którą w tym dokumencie interpretowano jako wyraz poddaństwa książąt wobec monarchy i Królestwa¹⁸. Dokument kończy wezwanie do pozostawania książąt „we własnym stanie” na Śląsku, które było sformułowane jako dyrektywa rozdzielności, także stratyfikacji społecznej, Czech i krajów Korony Czeskiej. Ten sfałszowany dokument można odczytać jako wyraz polityki izolacji wobec śląskich elit reprezentowanej przez panów czeskich ok. połowy XVI w.

Ferdynand I aprobował dążenia szlachty czeskiej w tym zakresie, ponieważ były one skierowane przeciwko wspólnemu rywalowi o władzę w jednym z krajów koronnych – książętom śląskim. Warunki hołdu lennego ustalone w XIV w., zapewniając im na Śląsku status władców, powodowały w XVI w. powstanie anachronicznej sytuacji, w której podmiot władzy państwowej na Śląsku był wieloskładnikowy i zdecentralizowany – podzielony między króla a zmienną liczbę osób książęcych. Król Ferdynand I starał się o ograniczanie w praktyce praw publicznych książąt śląskich mimo formalnego potwierdzenia warunków hołdu i dążył do marginalizacji ich ponadregionalnego znaczenia m.in. przez zaniechanie angażowania ich do dyplomacji królewskiej.

¹⁷ *Norbert Hermann's Rosenbergsche Chronik*, Hrsg. M. Klimesch, Prag 1898, s. 51–55.

¹⁸ *Ibidem*, s. 53–54.

Grupą społeczną na Śląsku, do której Ferdynand adresował natomiast obietnice pomyślnej kariery w służbie królewskiej, była nieformalna grupa panów śląskich¹⁹. Sfrustrowani niemożnością osiągnięcia najwyższych urzędów śląskich wobec istniejących tutaj przywilejów zapewniających prerogatywy polityczne książętom, reagowali oni pozytywnie na zabiegi króla powiązania możliwości zrobienia kariery urzędniczej z rozszerzeniem władzy królewskiej w regionie. Najbardziej charakterystyczne w tym zakresie stało się piastowanie przez nich prezesury w śląskiej komorze królewskiej, utworzonej w 1548 r.²⁰ O funkcję prezesa ubiegali się najmożliwsi panowie śląscy. Poparcie królewskie mogło im także ułatwić wybór na urząd biskupa wrocławskiego, co do wojny trzydziestoletniej stało się udziałem kilku członków szlachty śląskiej. Splendorem działania w imieniu władzy królewskiej otoczona była także funkcja zastępców głównego komisarza królewskiego wysyłanego na ogólnośląskie zgromadzenie stanowe. Jednak urzędów królewskich na Śląsku było niewiele, a kariery ambitnej i majątnej szlachty śląskiej ograniczały się głównie do obszaru reginu. Jej członkowie byli także świadomi, że tylko utrzymanie odrębności ustrojowo-terytorialnej Śląska wobec Czech zapewnia im możliwość osiągania nominacji na śląskie urzędy królewskie niezagwarantowane przywilejami dla książąt. W przypadku zwiększonej integracji krajów czeskich wszystkie te funkcje znalazłyby się prawdopodobnie w rękach bardziej wpływowych panów czeskich. Właśnie m.in. z powodu uzyskania przywilejów przez panów czeskich gwarantujących im nominacje na urzędy Królestwa zmieniła się po połowie XVI w. polityka króla. W tym czasie była ona już wyraźnie skierowana przeciwko aspiracjom panów czeskich do rozszerzania kompetencji centralnych urzędów Królestwa na kraje lenne

¹⁹ M. Ptak, *Pozycja publiczno-prawna wolnych panów stanowych na Śląsku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1993, t. 222, s. 79–102; idem, *Zur politischen Bedeutung des schlesisches Adels*, w: *Adel in Schlesien. Herrschaft – Kultur – Selbstdarstellung*, Bd. 1, Hrsg. J. Harasimowicz, M. Weber, München 2010, s. 328.

²⁰ F. Rachfahl, *Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreißigjährigen Kriege*, Leipzig 1894, s. 213.

i zorientowana na utrzymanie odrębności i autonomii administracyjnej w zarządzaniu Śląskiem²¹.

Od drugiej połowy XVI w. wystąpiło też nowe zjawisko w zakresie łączenia rodów wyższej szlachty Śląska i Czech. Wyróżniający się majątkiem i ambicjami przedstawiciele szlachty śląskiej starali się przez małżeństwo z członkiniami rodów pańskich lub przez nabycie dóbr o statusie pańskim w Czechach stać się częścią warstwy panów czeskich²². Ukazuje to odwrotny – w porównaniu z czasami jagiellońskimi, gdy panowie czescy kupowali państwa stanowe, a nawet księstwa na Śląsku, dążąc do włączenia się w elitarne grupy śląskie – kierunek terytorialny łączenia się uprzywilejowanych rodów krajów śląskiego i czeskiego. Poważny spadek zainteresowania panów czeskich w pozyskiwaniu władstw wraz z przywilejami udziału w życiu politycznym na Śląsku można uznać za dowód obniżającego się statusu politycznego w ramach państwa tutejszych elit władzy.

Przesłanką do wystąpienia procesów marginalizacji śląskich elit politycznych w sferze ogólnopaństwowej po 1526 r. była także nowa sytuacja geopolityczna. Dotychczasowe miejsce ośrodka władzy monarchii czeskiej znalazło się w większej odległości od Śląska: zostało przeniesione z Pragi do Wiednia. Jak wspomniano, jedynie w okresie panowania Rudolfa centrum władzy habsburskiej stała się na powrót Praga w latach 1583–1612, co spowodowało duży wzrost liczby szlachty śląskiej na dworze królewskim, ale było to zjawisko przejściowe.

Na marginalizację polityczną – a przez to na postępującą regionalizację – elit śląskich miało także wpływ to, że Habsburgowie łączyli

²¹ G. Wąs, *Institutions and administrative bodies and their roles in the processes of integration and disintegration in Silesia*, w: *The strengthening of silesian regionalism...*, s. 21–73.

²² M. Starý, *Přijímání moravských a slešských šlechticů do panského stavu Království Českého v 16. a na počátku 17. století*, w: *Korunní země v dějinách českého státu*, edd. L. Bobková, J. Konvičná, Praha 2005, s. 251–288; P. Maťa, *Der Adel Böhmens und Schlesiens in der Frühen Neuzeit in vergleichender und beziehungsgehistorischer Perspektive*, w: *Adel in Schlesien...*, s. 242–245. Większość przypadków nabywania dóbr od lat 20. XVII w. dotyczyło szlachty śląskiej z pogranicza śląsko-morawskiego; zob. T. Knoz, *Die Integration des Adels schlesischer Herkunft In die Gesellschaft Mährens in der Frühen Neuzeit*, w: *Adel in Schlesien...*, s. 263–291.

funkcję monarchów czeskich z panowaniem jako cesarze w Cesarstwie oraz jako arcyksiężęta we władaniu terytorialnym swych ziem dziedzicznych, w księstwach austriackich. O służbę w randze ich dyplomatów lub wojskowych członkowie elit śląskich musieli rywalizować po 1526 r. nie tylko z panami czeskimi, lecz także z członkami stanów innych krajów habsburskich oraz polityków z terenów Cesarstwa. Jednocześnie Habsburgowie punkt ciężkości politycznej swego władztwa w ramach państwa czeskiego kładli jednoznacznie na Czechy i Morawy²³. Śląsk był niewątpliwie gospodarczo cennym obszarem dla dynastii. Jednak nie był centralną ziemią w układzie terytorialno-politycznym, nie był też nośnikiem jakiejś szczególnej funkcji państwowo-prawnej, jak Czechy. We władztwie habsburskim w Europie Środkowo-Wschodniej znajdował się na peryferiach: terytorialnie, politycznie i społecznie. Został jednak włączony, jak zaznaczono, do kluczowej transformacji elit społecznych promowanej przez monarchów habsburskich w przekształceniach ustrojowych po klęsce stanowego powstania czeskiego w 1620/1621 r. Jednym z filarów, dzięki którym Habsburgowie realizowali swój program centralizacji władzy, jak wspomniano, było tworzenie ujednoczonej elity społeczno-wyznaniowej, arystokracji z mianowania, której członkom otwierano możliwość robienia kariery przez preferowanie ich przy obejmowaniu śląskich urzędów zarówno królewskich, jak i stanowych²⁴.

Dla Czech narzędziem w tym zakresie stał się wspomniany *Odnowiony Porządek Ziemi* wydany w 1627 r. W odróżnieniu od porządku rang stanu pańskiego z 1501 r., w którym wymieniono książąt śląskich i przynajmniej jeden ród szlachty śląskiej, dokładnie opisana w *Odnowionym Porządku* nowa hierarchia elit miała skład wyłącznie czeski. Dążeniem stało się uformowanie warstwy arystokratycznej pochodzącej wyłącznie z nominacji habsburskiej. Stan pański, jako drugi po stanie duchownym, został podzielony na kilka rang. Pierwsza z nich była wyjątkowa, ponieważ należeli do niej książęta krwi, do których zaliczono jedynie członków domu panującego. Właściwe rangi arystokratyczne obejmowały książąt

²³ J. Pánek, *Das politische System...*, s. 53–82.

²⁴ R. J. W. Evans, op. cit., s. 117–154.

tytularnych i panów, z których część określono już w nim jako hrabiów²⁵. Na Śląsku tworzenie nowej arystokracji w praktyce XVII w. wyrażało się w indywidualnym nadawaniu członkom rodów szlacheckich rang arystokratycznych: książąt tytularnych, hrabiów i baronów. Powstawaniu tutaj nowej warstwy książęcej sprzyjało zjawisko wymierania starych, średniowiecznych śląskich rodów książęcych, Piastów i Podiebradowiczów. Zgodnie ze średniowiecznymi umowami lennymi po wymarciu linii dynastycznej księstwo przechodziło w bezpośrednie władanie monarchy czeskiego, który zależnie od swego wyboru przekazywał je wówczas w lenno osobom zasłużonym dla dynastii. Specyfikę zachodzących zjawisk znamionowało to, że w grupie książęcej pojawiły się zupełnie nowe, katolickie rody pozaśląskie, np. von Liechtenstein, Lobkowitz, Auersperg²⁶. Do 1740 r. nie podniesiono do godności tytularnego księcia żadnej osoby wywodzącej się ze śląskiej rodziny hrabiowskiej, choć na innych ziemiach habsburskich tytuł książęcy był typowym ukoronowaniem karier hrabiów odznaczających się w służbie dynastii. Zmieniony został także status nowych

²⁵ A. Gindely, *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhunderte*, Prag 1886, s. 3–40; R. Procházka, *Die staatsrechtliche Stellung und Kulturpolitische Bedeutung des historischen böhmischen Herrenstandes*, „Bohemia: Zeitschrift für Gesellschaft und Kultur der böhmischen Länder” 1981, Bd. 22, s. 112–122; idem, *Genealogisches Handbuch erloschener böhmischer Herrenstandsfamilien*, Neustadt an der Aisch 1973, s. 15; V. Bůžek, P. Král, Z. Vybíral, op. cit., s. 95–98; V. Bůžek, P. Maťa, op. cit., s. 294; temu problemowi poświęcona jest praca: P. Maťa, *Svět české aristocracie (1500–1700)*, Praha 2004, zwłaszcza s. 67–73. Podział stanu pańskiego w *Odnowionym Porządku Ziemi* był bardziej skomplikowany, m.in. przez wpisanie do niego imiennej grupy najpotężniejszych panów w służbie Habsburgów mających najwyższą rangę wśród hrabiów oraz baronów; ten ostatni tytuł stracił jednak w Czechach walor arystokratyczny, ponieważ nadawano go głównie szlachcie niższej; V. Bůžek, V. Grubhoffer, L. Jan, *Wandlungen des Adels in den böhmischen Ländern*, „Bohemia: Zeitschrift für Gesellschaft und Kultur der böhmischen Länder” 2014, Bd. 54, H. 2, s. 296; J. Županič, *Der böhmische Adel und die Entstehung der einheitlichen österreichischen Nobilität*, w: M. Konopnicka, *Szlachta europejska w strukturach lokalnych XVI–XVIII wieku*, Zielona Góra 2010, zwłaszcza s. 41–46.

²⁶ Wyjątek wśród nowych książąt stanowił książę Sylwiusz Nimrod von Wirtemberg-Weitlingen, który objął księstwo oleśnickie przez małżeństwo w 1647 r. z Elżbietą Marią z rodu Podiebradów; musiał się jednak zrzec statusu księcia Cesarstwa; M. Feist, *Die Oelsner Lebensübertragung vom Jahre 1648*, „Zeitschrift des Vereins für geschichte Schlesiens” 1916, Bd. 50, s. 130–150.

książąt: zachowywano obrzęd składania hołdu królowi przy przejmowaniu księstwa śląskiego, ale nabierał on charakteru przekazywania majątku, a nie władztwa. Ponadto księstwa śląskie nie były dla książąt habsburskich podstawowymi dobrami ziemskimi związanymi z tytułem, lecz jedynie wzmacniały ich pozycję majątkową. Tytuł książece otrzymywali oni przez kancelarię Cesarstwa. Prawnie nowi książęta przestawali być elitą regionalną, choć jednocześnie nie udawało się uzyskać automatycznie dla nich sesji i wotum w zgromadzeniu stanowym Cesarstwa.

Społeczną bazą rekrutacji śląskich baronów i hrabiów była natomiast dotychczasowa regionalna społeczność szlachecka, choć znacznie zwiększyła się w tym czasie także na Śląsku liczba szlachty obcego pochodzenia. O dynamicznym wzroście liczebności rodzin szlachty wyższej na Śląsku świadczą odnotowane przez kronikarzy liczby: do wojny trzydziestoletniej na Śląsku było nie więcej niż 20 rodzin z tytułem baronów i żadnej z tytułem hrabiowskim. Do pierwszych 10-leci XVIII w. wyliczają oni jednak już ok. 200 nazwisk rodów baronów (od 111 do 205) i ponad 100 hrabiów (od 51 do 135)²⁷. Podanie ścisłych danych o wielkości tych grup dla całego Śląska jest trudne, ponieważ źródła odnotowują ich liczby w skali księstw i dla różnych lat. Procedurę nadawania tytułów hrabiowskich i baronowskich przeprowadzała i dokumenty wydawała kancelaria czeska. Baronowie i hrabiowie mieli zatem formalnie charakter elit społecznych w znaczeniu ogólnoczeskim, chociaż ich status polityczny i możliwość

²⁷ Kroniki N. Henela von Hennenfeld, *Silesiographia renovata necessariis Scholiis observationibus et indie aucta*, t. 2, cz. 8, Wratislaviae & Lipsiae 1704, s. 339–548, J. Sinapiusa, *Schlesischer Curiositäten. Ersten Vorstellung, darinnen die ansehnlichen Geschlechter des schlesischen Adels...*, t. 2, Leipzig 1728, s. 13–15; J. D. Köhlera, *Schlesische Kern-Kronik oder kurze jedoch gründliche Geographisch-Historisch- und politische Nachricht von dem Herzogthum Schlesien*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 326–327, czy J. Schickfuß, *New Vermehrte Schlesische Chronica und Landesbeschreibung*, Leipzig–Jena 1625, księga 4, rozdział 2, s. 39–41. Zestawienie z kronik wspomnianych autorów, por. J. Kuczer, *Baronowie, hrabiowie, książęta. Nowe elity Śląska (1629–1740)*, Zielona Góra 2013, s. 125–127, 163–166; por. także: N. Conrads, *Regionalismus und Zentralismus im schlesischen Ständestaat*, w: idem, *Schlesien in der Frühmoderne. Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, Köln–Weimar–Wien 2009, s. 345–358; J. Kuczer, *Ewolucja tytulatury arystokracji śląskiej w XVI–XVIII wieku. Zarys problemu*, w: *Šlechtic v Horním Slezku*, ed. J. Brňovják, Ostrava 2011, s. 39.

sprawowania urzędów pozostawały wyłącznie regionalne. Nie uzyskiwali oni ani sesji, ani wotum w zgromadzeniu stanowym Czech.

Środowisko, z którego rekrutowano osoby do sprawowania urzędów i zarządzania Śląskiem w drugiej połowie XVII i do lat 40. XVIII w., pozostawało takie jak przed wojną trzydziestoletnią: do urzędów powoływano wyłącznie osiadłych w regionie śląskim członków elit społecznych, posiadających tytuł arystokratyczny. Książęta mieli nadal zagwarantowany pierwszoplanowy udział w organach zarządzania. Jediną formalną zmianą w systemie administrowania regionem stało się przekształcenie w 1629 r. dotychczas monokratycznego urzędu namiestniczego w kolegialny organ zwany urzędem zwierzchnim. Było to spowodowane gorzkim rozczarowaniem monarchy z początku wojny trzydziestoletniej, gdy okazało się, że dawni książęta śląscy opowiedzieli się przeciwko niemu i poprowadzili kraj do antyhabsburskiego powstania stanowego w latach 1618–1621²⁸. W reformie tego urzędu chodziło o osłabienie pozycji namiestnika generalnego Śląska, którym z mocy prawa był jeden z książąt śląskich. Obecnie przewodniczył on kolegium, do którego powoływano utytułowanych arystokratycznie członków śląskiej szlachty wyższej i na forum którego podejmowano decyzje drogą głosowania. Monarcha liczył na lojalność arystokratów, skoro wyłącznie z jego łaski otrzymywali oni tytuły i urzędy. Stopniowo najpierw baronowie, a następnie – wraz z ich coraz liczniejszym pojawianiem się w regionie – hrabiowie objęli też wszystkie centralne ogólnośląskie urzędy. Także urzędy w księstwach, najpierw królewskie, przede wszystkim namiestników księstw, a stopniowo i urzędy stanowe, stały się dostępne tylko dla katolickiej arystokracji, zgoda na ich piastowanie była bowiem teraz zależna od królewskiej administracji. W ten sposób tytuł został związany z wyznaniem i sprawowaniem urzędu, co odpowiadało tendencjom biurokratyzacji arystokracji także na innych terenach władztwa Habsburgów.

Zawarty w tych zjawiskach potencjał integracyjny w skali państwa czeskiego był jednak degradowany przez kilka okoliczności. Jak wspomniano, Habsburgowie nadawali tytuły książęce przez kancelarię Cesarstwa,

²⁸ C. van Eickels, *Schlesien im böhmischen Ständestaat. Voraussetzungen und Verlauf der böhmischen Revolution von 1618 in Schlesien*, Stuttgart 1992, s. 317–366.

ponieważ wiązali z tym plan wzmocnienia swej pozycji politycznej jako cesarzy. Zabieg wprowadzenia książąt z ich nominacji do zgromadzenia stanowego Cesarstwa, jak wspomniano, powiódł się jednak w ograniczonym zakresie. Świadczył on jednak o tym, że w nadawaniu statusu książęcego władcami kierowały nie intencje na rzecz integracji elit w obrębie państwa czeskiego, ani nawet w obszarze rodzącego się władztwa Habsburgów, określanego jako monarchia habsburska, ale cele cesarskiej polityki. Ponadto tytułarni książęta byli najczęściej wybitnymi dyplomatami lub dowódcami wojskowymi Habsburgów, czyli ludźmi nieustannie zajętymi misjami dyplomatycznymi lub wojskowymi na ich rzecz. Rzadko przebywali w swych majątkach książęcych na Śląsku. Nie chcieli lub nie mieli sposobności spełniać nakładanych na nich śląskim prawem krajowym obowiązków politycznych, wyznaczając do tego swych zastępców, najczęściej w randze hrabiów i baronów. Wskazuje to na podstawową cechę tej grupy nowych książąt na Śląsku. Byli oni związani wyłącznie z dynastią panującą, a w niewielkim jedynie stopniu z regionem i krajową społecznością arystokratyczną. Taki charakter nowych książąt na Śląsku powodował dalszy wzrost znaczenia regionalnych hrabiów i baronów, którzy teraz w praktyce zaczęli odgrywać wiodącą rolę na Śląsku. Z myślą o nich utworzono z czasem dodatkowe urzędy, formalnie o charakterze zastępczym lub pomocniczym wobec dotychczasowych. Nie burzyły one istniejącej hierarchii urzędów śląskich, zapewniającej dominację książąt, ale sprawiały, że przez powoływanie na nie członków śląskiej szlachty wyższej w ich ręce oddawano *de facto* rządy w regionie – wypełniane w imieniu jedyne go źródła władzy, jakim był monarcha. Taki charakter miała np. nowa funkcja dyrektora urzędu zwierzchniego, który stopniowo w ciągu drugiej połowy XVII w., a faktycznie od 1719 r., przejął zadania wykonywane dotychczas przez najważniejszego urzędnika śląskiego, ogólnosląskiego namiestnika.

Duża liczba nadań arystokratycznych do rangi hrabiów i baronów na Śląsku oznaczała niewątpliwie, że szlachta śląska chętnie zabiegała i przyjmowała z łaski monarchów tytuły i wynikające z nich konsekwencje dla swego prestiżu i możliwości kariery urzędniczej. Wskazana jest jednak ostrożność w ocenie tego zjawiska w kategoriach przywiązania do dynastii, na której tak zdecydowanie Habsburgowie wsparli swój program

unifikacji elit na rozległym terytorium swego władztwa. Wprawdzie w podaniach o tytuł kierowanych przez zainteresowanych do monarchy, co było częścią procesu w staraniach o jego nadanie, podkreślano przede wszystkim lojalność wobec dynastii i wielkie zasługi dla niej²⁹, ale owe treści częściowo wynikały z konwencji języka podaniowo-urzędowego, częściowo z oczekiwania takiej argumentacji. W podjęciu tych zabiegów ważną rolę odgrywało wspomniane ściśle powiązanie regionalnej kariery urzędniczej z wymaganiem posiadania tytułu arystokratycznego. Istotną cechą zachowań szlachty śląskiej mogła być zatem koniunkturalność, a wyrażana lojalność stawała się środkiem w zabiegach o karierę urzędniczą, skoro bez tytułu arystokratycznego nie można było jej zrobić. Ponadto proces kreowania arystokracji ulegał silnej deformacji w transakcję kupna-sprzedazy: otrzymanie tytułu stawało się procederem kupna tytułu. Opłaty za jego otrzymanie były bardzo wysokie, co tłumili aspekt nadawania tytułu jako szczególnego wyróżnienia przez monarchę i rodzenia się uczuć zobowiązań wobec niego. Ponadto mimo wspomnianego procederu nadawania tytułów przez kancelarię czeską, co zapewniało śląskim elitom arystokratycznym nominalnie ogólnopaniństwowy charakter, w praktyce pozostały one tytułami regionalnymi, a nawet lokalnymi. W większości wypadków objęcie urzędu było związane z karierą urzędniczą w tym księstwie śląskim, na którego terenie panowie śląscy posiadali majątki ziemskie³⁰.

Znamienne i mające konsekwencje w procesach integracji między krajami czeskimi od wojny trzydziestoletniej, a właściwie od końca lat 20. XVII w., do ok. 1740 r. było także to, że wspomniane nowe elementy systemu społecznego zostały wtopione w dotychczasowy system instytucji i urzędów. Zarówno na terenie Czech, jak i lennych krajów czeskich, w tym na Śląsku, także w okresie tzw. absolutyzmu habsburskiego, podstawą zarządzania pozostały urzędy i instytucje o charakterze stanowym wykształcone w XVI w., w okresie rozwiniętych rządów

²⁹ J. Kuczer, *Baronowie, hrabiowie, książęta...*, s. 68–82.

³⁰ Idem, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej*, Zielona Góra 2007, s. 101–128.

stanowo-monarchicznych³¹. Ponadto choć decyzje o nominowaniu konkretnych osób na urząd wydawał monarcha, to uprawnienia do obsady tych urzędów były nadal uzależnione od porządku hierarchicznego elit szlacheckich³². Personel biurokratyczny na Śląsku wciąż wywodził się z regionalnej szlachty rodowej. Dominację polityczną monarcha zdobył, skupiając prerogatywy władzy państwowej, inicjatywę ustawodawczą i tworząc przesłanki do ujednoczenia systemu władzy. Paradoksalnie jednak siła stanów krajowych była tak duża, że to one pozostały podstawą społeczną biurokratyzacji państwa, utrwalając znaczenie także w tym okresie regionalnych elit władzy³³. W tym czasie pojawił się jednak nowy czynnik: problemem dla elit stała się tożsamość państwowa i pytanie: jakiego państwa są elitami? Królestwo Czeskie było już mocno zdemontowane przez Habsburgów. W latach 30. XVII w. odłączono od Królestwa dwa kraje lenne, Dolne i Górne Łużyce. Korona Królestwa Czeskiego już nie funkcjonowała w praktyce, a nie narodziło się jeszcze państwo habsburskie.

Polityka integracyjna Habsburgów oparta na elitach przywiązanych lojalnością do dynastii i do religii katolickiej została poddana egzaminowi po śmierci ostatniego męskiego potomka Habsburgów austriackich, Karola VI w 1740 r. Wówczas stany czeskie pod wodzą arystokratycznej szlachty szybko odwróciły się od Marii Teresy i złożyły hołd bez specjalnych oporów przybyłemu do Pragi w 1741 r. Karolowi Albertowi Wittelsbachowi, nowemu królowi czeskiemu z dynastii bawarskiej, aspirującemu do tronu cesarskiego. W tym samym roku hrabiowie i baronowie śląscy wraz ze stanami śląskimi również bez oporów złożyli hołd innemu agresorowi, królowi pruskiemu Fryderykowi von Hohenzollernowi, który zagarnął ogromną część Śląska w wojnie przeciwko Marii Teresie prowadzonej od grudnia 1740 r. Na taką postawę wpłynęło wiele czynników. Ich analiza wykroczyłaby poza możliwości objętościowe obecnego artykułu. Jako przykład można wymienić z jednej strony anachroniczny system obrony

³¹ H. Toman, *Das böhmische Staatsrecht und die Entwicklung der österreichischen Reichsidee vom Jahre 1527 bis zum 1848*, Prag 1872, s. 1–29; W. Bergerhausen, op. cit., s. 337; E. Hassenpflug-Elzholz, *Böhmen und die böhmischen Stände*, München 1982, s. 20–40.

³² R. G. Asch, *Europäische Adel in der frühen Neuzeit. Eine Einführung*, Köln–Weimar–Wien 2008, s. 266.

³³ V. Bůžek, P. Kral, Z. Vybíral, op. cit., s. 96.

terytorium śląskiego, m.in. wyrażający się obecnością tutaj jedynie niewielkiej liczby wojsk habsburskich i niemodernizowanym gruntownie od wojny trzydziestoletniej systemem twierdz, a z drugiej obietnice szczerego obdzielania szlachty śląskiej wyższymi tytułami arystokratycznymi i urzędami dworskimi przez króla pruskiego, choć nie było to połączone z koncesjami dla niej jakiejś realnej władzy. Znamienne jednak, że z inicjatywy śląskiej arystokracji nie uczyniono żadnego godnego uwagi kroku w obronie przynależności do władztwa habsburskiego. Była to postawa symbolicznie informująca o niskim stopniu integracji społeczności Śląska i Czech jako krajów jednego państwa i o ich słabych więzach z rządzącą od ok. 220 lat dynastią habsburską. Szybkie odstępstwo od niej ujawniło także iluzję habsburskiego programu absolutystycznej przebudowy elit.